

блему в Іспанії. Іспанські власті не вимагають від жителів країни демонструвати єдність мови і нації. Іспанські області наділені широкою автономією, а іспанську мову місцеві жителі називають кастильською. Жителі приморської Каталонії розмовляють каталонською мовою, баски – баскською, несхожою на інші мови. Широка автономія областей в Іспанії закріплена конституцією, всі «місцеві» мови вивчають починаючи з дитячого садочка. Незважаючи на таку вільну мовну політику, Іспанія залишається єдиною державою.

Отже, враховуючи всі чотири моделі мовної політики Латвії, зазначимо, що сучасна мовна стратегія Латвійської Республіки має ґрунтуватися на таких принципах: державна мова є символом держави і одночасно її механізмом інтеграції в європейську культурну і мовну спільноту; забезпечення для всіх жителів Латвійської Республіки належних умов для вивчення державної мови; збереження мов національних меншин країни; сприяння і заохочення жителів Латвійської Республіки до вивчення іноземних мов із метою інтеграції в європейський мультлінгвальний простір.

Водночас дуже важливо підібрати для досягнення мети такі засоби, які об'єднують, а не розколюють суспільство, засновувати політичні рішення на раціональних аргументах, а не наслідках історії. Необхідно подолати зосередженість латвійської політики на питаннях минулого, в центрі її повинні бути питання подальшого просування держави і суспільства в майбутнє.

1. *Druviete I. Linguistic Human Rights in the Baltic States // International Journal of the Sociology of Language.* – 1997. – № 127. – P. 161–185. 2. *Smith A.D. Nationalism and modernism. A critical survey of recent theories of nations and nationalism.* – N.Y.; L.: Routledge, 1998. – P. 30. 3. <http://www.shh.neolain.lv /seminar14/pimenov1.htm> 4. *Druviete I. Language Policy and Protections of the State Language in Latvia.* – [http://www.li.lv/en/?id\\$=5](http://www.li.lv/en/?id$=5) 5. <http://www.shh.neolain.lv/seminar23/aim9.publikasija.htm>

Ю. М. ДМИТРИЄНКО

ЧОМУ УКРАЇНЬСКА ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ – УКРАЇНЬСКА?

Исследуется роль, значение и место национальных особенностей в украинском правовом сознании в соотношении с общими аспектами общественного правового сознания, раскрыто значение правового сознания в современном общественном развитии, показана роль украинского правового сознания в формировании национальных и межнациональных отношений. Раскрыто содержание понятия «украинское правовое сознание».

The role, value and place of national features in the Ukrainian legal consciousness in the ratio with the general aspects of public legal consciousness is investigated, value of legal consciousness in a modern public life is opened, the role of the Ukrainian legal consciousness in formation of national and international relations is shown. The concept maintenance «The Ukrainian legal consciousness» is opened.

© ДМИТРИЄНКО Юрій Миколайович – кандидат філософських наук, член-кореспондент МАНЕБ, здобувач Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Складна суспільно-політична ситуація, що перманентно змінює вектори розвиткових тенденцій України та українського права, гостро підкреслює необхідність подальшого формування правової держави, розв'язання проблем корінного та некорінного населення, пов'язаних з національними та міжнаціональними відносинами. Останні вимагають підвищеної уваги влади, правової науки та практики до всіх проявів і шляхів розвитку національного початку, який, залежно від ступеня задоволення національних інтересів і потреб в системі суспільного розвитку, отримує в процесі еволюції різні тенденції, що різноджерельно впливають на правовий статус актуальних проблем и перспектив українського правотворення, праворозуміння та правозастосування, особливо тоді, коли збільшується кількість націй у державі (повернення кримських татар на Кримській півострів). Зазначена проблема пов'язана з державною програмою Київського національного університету ім. Т. Шевченка «Формування механізму реалізації та захисту прав і свобод громадян України» (номер теми 01-БФ-042-01; номер державної реєстрації 019U003579).

За існуючої міжнаціональної напруженості в офіційній національній політиці до цих пір не вироблено жодного концептуального програмного документа зі стабілізації міжнаціональних відносин, в якому враховувалися б національні особливості правосвідомості різних верств населення, включаючи Крим, татарське населення. Цей чинник ніколи не враховувався в правовій сфері розвитку історичної та сучасної української нації: у правотворчому процесі, у правозастосовувальній практиці, у діяльності правоохоронних органів і в багатьох інших сферах юридичної практики. Необхідний цілеспрямований, конструктивний, гнучкий, зважений підхід до вирішення національних проблем з урахуванням всіх об'єктивних і суб'єктивних причин, що впливають на їх характер і особливості. Адже правова стабілізація і координація національних і міжнаціональних відносин – це вельми складний процес, що вимагає урахування специфіки багатьох чинників, включаючи становлення і розвиток самобутності і своєрідності національного в правовій свідомості суспільства і індивідів, що склалася в національному правовому житті народів. Складна ситуація викликає необхідність ретельного аналізу національних особливостей в змісті української правової свідомості, вимагає істотного коректування національної політики, що проводиться, у сфері права, юридичної практики. Вказані обставини і продиктували необхідність вибору даної теми.

Мета наукової статті – показати місце національних особливостей в українській правосвідомості в співвіднесенні із загальними аспектами суспільної правосвідомості, охарактеризувати значення правосвідомості в сучасному суспільному розвитку, показати роль української правосвідомості в розвитку національних і міжнаціональних відносин. Для цього визначаються наступні завдання: 1) вивчити національні особливості правосвідомості, виявити характер їх впливу на структуру, функції, динаміку української правової свідомості; 2) показати підходи до вивчення процесів формування національного чинника в правосвідомості; 3) сформулювати рекомендації з ефективнішого правового управління національними відносинами в системі суспільного розвитку з позицій прогресивних розвиткових правових тенденцій. Об'єктом наукової статті є виявлення підходів до вивчення розвитку національних особливостей правосвідомості народів України, їх вплив на загальнонаціональний українській правовий розвиток. Предметом дослідження виступають: історія розвитку національного в

українській правосвідомості; відношення влади до національних особливостей правосвідомості народів. Новизна роботи полягає в тому, що автор, враховуючи сучасні тенденції розвитку українського суспільства відносно прав людини, націй, що отримали закріплення в Конституції України, як теоретико-методологічну основу правового розвитку, використовує доктрину природного права, згідно якої істинний, істотний та прогресивний правовий розвиток будь-якого суспільства відбувається тільки з урахуванням національних особливостей правосвідомості всіх народів та національностей України.

Проблему розвитку суспільної правосвідомості досить глибоко і докладно розглядали П.П. Баранов, Д.Т. Вельський, Н.Л. Бура, Е.Л. Лукашева, Р.С. Остроумов, І.Ф. Покровський, Д.Л. Потопейко, І.Ф. Рябко, В.Л. Сирцева, І.Е. Фарбера та ін. Проте в період існування тоталітарної держави національні аспекти становлення і розвитку правової свідомості з різних причин залишалися маловивченими в юридичній науці. У зв'язку із зростанням національної правової самосвідомості, її істотного впливу на національне правове життя та на міжнаціональні відносини проблема вивчення національних особливостей правосвідомості стає сьогодні однією з велими актуальних.

Сучасна практика національного життя і міжнаціональних відносин підтверджує той факт, що вплив національних особливостей на правовий розвиток та на правову свідомість індивідів значно збільшився. Вплив національних особливостей на становлення і розвиток правосвідомості різних народів і кожної особи презентує науковий і практичний інтерес за умов демократизації суспільного життя, її багатогранного реформування. Національні особливості розвитку кожного народу формують самобутні правові світовідчуття, світосприймання, світобачення, світогляд, що істотно визначають спосіб життя, правову культуру, духовність, поведінку, характер людей, специфіку міжнаціональних відношень. Національний чинник зумовлює своєрідність і самобутність багатьох сутнісних рис людської діяльності, радикально впливає на правове мислення і психологію людей, суттєво зачіпаючи їх правові аспекти життєдіяльності. Як відомо, нація – це стійка спільність людей, що проживають на одній території, мають загальну культуру, мову, самосвідомість, що історично склалася в процесі розвитку. Нація характеризується економічною і соціальною спільністю, що є єдиною та поліаспектно виявляється системою політико-правового життя, складним етнопсихологічним характером. Важливою особливістю нації є те, що вона володіє особливим ідейно-світоглядним та нормативним складом, стилем мислення, специфічним менталітетом, відчуттям власної пристойності¹. Така своєрідність характеристик нації не може не враховуватися при осмисленні властивостей і якостей правової свідомості на її суспільному, груповому та індивідуальному рівні.

Сучасна наука виділяє чотири модуси етногенезу, які є способами перенесення української правової свідомості. Перший – це спосіб міграції, який є результатом переселення народу або його численної групи, та в процесі змішування з місцевим населенням складається нова культурна спільність людей, тобто етнос (форма правосвідомості). Другою – модус розселення, коли в зоні достатньо щільного заселення декількох складових відбувається їх взаємне проникнення, виникають двомовність, змішана культура, змішаний антропологічний тип (змішана, маргінальна форма правосвідомості). Третій тип – це модус етнічної безперервності, за якого етноси переходять один в інший, і відрізняються один від одного тим, що тільки живуть у віддаленості, через декілька етносів. І останній –

модус автохтонного розвитку, коли за географічної ізоляції або ж за інших чинників відбувається становлення відносно відособлено, що й приводить до утворення етносов як соціальних основ нових форм правових свідомостей². Процес виникнення, становлення і розвитку етносів припускає також формування відповідної правової культури, певного способу життя, що ґрунтуються на духовних цінностях, складаються та закріплюються в правових традиціях, звичаях, нормах моралі та інших соціальних регуляторах. Етнос не може успішно розвиватися у межах власних можливостей та особливостей. Він розвивається через взаємодію з іншими етносами, через взаємовплив, взаємопроникнення правових культур, форм правових свідомостей, які зрештою призводять до деякого отождолення, вирівнювання національних правових культур, кожна з яких запозичує з іншої духовно-правової спадщини все істинне народне, гуманне, благородне та справедливе. Етнічне ж слугує виразом національно-особливого, виробленого в процесі природно-історичного розвитку. В процесі тривалого еволюційного розвитку загальносоціальне з необхідністю вбирає національне і навпаки. Становлення української правової свідомості зі всіма її національними особливостями і властивостями – це правовий процес що складається, поза сумнівом, не на порожньому місці, не штучно, а знаходить сприятливий ґрунт, що готувався в ході тривалого попереднього для української нації суспільно-історичного та правового розвитку як створення якісної правової цінності. У основі поняття «правова цінність» знаходяться загальнолюдські правові потреби та інтереси. Результатом нормативної оцінки є типово правове усвідомлення необхідності того, що ті або інші правові явища можуть або не можуть задовільнити зростаючі правові потреби і інтереси людей. Таким чином, необхідно розрізнити загальносоціальні і національні цінності в праві та відповідні аспекти в правосвідомості. Аксиологічне обґрунтування цінності права застосовувалося у вітчизняній юридичній науці для аналізу правового розвитку і правового стану суспільства. Досить назвати роботи С.С. Алексєєва³, Е.А. Лукашевої⁴, Д.А. Керімов⁵, П.М. Рабиновича⁶, А.Ф. Черданцева⁷, Л.С. Явича⁸ та ін.

Отже, у суспільстві через соціальну неоднорідність, різний соціально-політичний і культурний стан народів існують неоднакові потреби і інтереси в правовому розвитку. Вони також залежні і від моральних засад народу. Різні соціальні верстви та групи мають різні правові потреби і інтереси, волевиявлення, уявлення про справедливість і моральність в праві. Проведений аналіз показує, що методологічна основа урахування національного чинника в правосвідомості вибудовується з природного права. Природне право завжди було постачальником тих критеріїв, що застосовувалися для оцінки діючого права, масштабом його справедливості – правильності. Система загальнолюдських правових цінностей – досягнення всього людства. У багатонаціональному суспільстві, де існують історично вироблені національні правові цінності, справедливість і моральність не можуть бути однаковими у всьому і для всіх. Досліджувати закономірності розвитку і впровадження національних особливостей в правову свідомість, її впливи на міжнаціональні відносини важливо не тільки з боку динаміки, але й з боку структури правосвідомості, без урахування якої неможливо повною мірою зрозуміти суть і специфіку національних особливостей. Так В. Г. Афанасьєв справедливо відзначає: «Щоб всесторонньо пізнати правову систему, потрібно вивчити, перш за все, її внутрішню побудову, тобто встановити, з яких компонентів вона утворена, які її структура і функції»⁹. У філософській та методологічно-пра-

вовій літературі наголошується на тому, що класифікацію структурних елементів правосвідомості неможливо проводити за однією ознакою, скажімо, формально-логічною, а необхідно враховувати різні аспекти, зв'язки і взаємодії елементів, місце і роль кожного з них в загальній системі соціальних відносин¹⁰. Під структурою правової свідомості розуміємо сукупність стійких просторових зв'язків правового її об'єкту, що забезпечують збереження його основних властивостей за різних зовнішніх і внутрішніх змінах; основна характеристика системи, її інваріантний аспект. При цьому необхідно враховувати й те, що структурний аналіз національних особливостей в правосвідомості в гносеологічному плані обов'язково повинен проводитися за гносеологічною, а в соціологічному плані – за соціологічною підставою. Якщо ж проводити цей аналіз на ґрунті різної, планової, ізольованої основи, то неминуче встане питання про алогічний, не відповідний суті структурного підрозділу вивчаемого об'єкту. Національні особливості в правосвідомості в таких структурах, що штучно вичленували, можуть з'явитися як механічний або ідеологічний набір різних компонентів, які не тільки не зможуть розкрити суть і специфіку правового явища, що вивчається, але й фактично не відобразити істинність, реальність системного правового характеру об'єкту наукового пошуку.

Щодо структури правової свідомості, що включає компоненти національної самобутності, слід мати на увазі, що вона за формально-теоретичними показниками не відрізняється від структури загальносоціальної, суспільної правосвідомості. Відмінність може вбачатися лише в змісті відповідних структурних підрозділів, що адекватно відмінностям між загальносоціальною правовою свідомістю та її змістом з компонентами національних особливостей. Тому всі дискусії, спори, різнопланові думки, що стосуються загальнотеоретичних підходів до осмислення структури правосвідомості в такій же мірі стосуються й аналізу структури правосвідомості з її національними особливостями. Сказане позначає, що було б неправомірним вплив національних особливостей на структуру правосвідомості розглядати у відриві від досягнутих загальнотеоретичних результатів осмислення структури суспільної правової свідомості. На той же час не слід й переменшувати значення специфічних національних особливостей, що впливають на зміст структурних елементів правосвідомості. Ось чому важливо враховувати всю динаміку, насиченість наукових переконань і поглядів з проблем структури правосвідомості, а також переносити їх на розуміння правосвідомості, її структури, зумовлених національною специфікою.

Слід зазначити, що навколо структури правосвідомості давно ведуться жваві дискусії. Так, В.А. Демічев розподіляє суспільну правову свідомість на правову ідеологію і правову психологію, теоретичну і практичну свідомість, вичлення буденно-логічні і емоційно-вольові компоненти. Проте певна розпливчатість основи, на якій відбувається розподіл правосвідомості на структурні елементи, призводить до нечіткості, до неповноти змісту саме структурної схеми, що, зокрема, ідентифікується у тому, що автор теоретичну правосвідомість і законодавство відносить виключно до правової ідеології¹¹. В. Б. Нікітін, аналізуючи структуру суспільної правосвідомості, виділяє в правову ідеологію, загальнолюдську правосвідомість, правову психологію і буденну свідомість. Відсутність чітких критеріїв диференціації правосвідомості на структурні елементи призводить до того, що дослідник відносить до правової ідеології всі правові теорії, ідеї і принципи, а буденну правосвідомість ототожнює з емпіричними знаннями, що утрудняє виз-

начення того рівня правосвідомості, на якій відбувається правове усвідомлення дійсності. Відсутність чіткості щодо структурних елементів, деяка громіздкість запропонованої схеми утрудняє пошуки каналів наповнення належним змістом правової свідомості як цілісного суспільного явища¹². Аналіз літератури свідчить про те, що у русі наукового пошуку досягнені й безперечні позитивні результати в питанні виділення основних структурних компонентів (елементів) правової свідомості. Так, А.В. Грошев чітко відзначає, що основними елементами в структурі правової свідомості є правова ідеологія і правова психологія, як чинники, що «беруть участь в здійсненні всіх функцій правосвідомості»¹³. Найлогічніше та аргументовано питання про структуру правосвідомості визначає П.П. Баранов¹⁴. Отож, залежно від рівня, змістовності, повноти відзеркалення національно правової дійсності можна виділити і правову ідеологію і правову психологію як основні структурні підрозділи (елементи) даної форми суспільної свідомості. Важлива особливість правосвідомості полягає й в тому, що вона є своєрідним нормативно передписувальним засобом, націлює нації, народності до певних цілеспрямованих дій та акцій у сфері національних правових інтересів і цінностей. Вона в сукупності з нормами права визначає межі і форми поведінки людей в національних і міжнаціональних відносинах. Це дозволяє говорити про важливе практичне призначення такої духовної сфери, якою є правосвідомість в її національній зумовленості.

Таким чином, національне або природне в правосвідомості визначаємо як систему найістотніших правових поглядів, ідей, уявлень, відчуттів, емоцій, ціннісних орієнтацій, настроїв, що склались за тривалих часів, виражають ідейно-світоглядне та нормативне парадигмальне відношення народів, етносів, націй до діючого права, правових інститутів та регламентують сферу національних відносин¹⁶. Отож, говорячи про українську правову свідомість, ми маємо на увазі, перш за все, систему істотних, традиційних правових концепцій, теорій, поглядів, ідей, уявлень, відчуттів, емоцій, ціннісних орієнтацій, настроїв, що виражають відношення народів, націй, етносів, представників різних історико-правових культур, конкретних видатних особистостей, державних діячів, існувавших на традиційних українських землях, або землях, на котрих мешкало давнє людство з українською ментальністю, до діючого права, правових інститутів, правової та суспільної історичної та сучасної дійсності, історичних і реальних подій, явищ, фактів і перспектив, що ідейно-світоглядно та нормативно регламентували та регламентують сферу національних відносин, які склались тривало-історично на давніх історико-географічних теренах України, мали різні цикли соціальної активності, різні історико-хронологічні періоди свого становлення та розвитку у різних формах правової свідомості та правової культури, починаючи від часів формування Київської Русі, різні суттєві риси домінантної звичасової україно-територіальної правової свідомості як традиційного та пріоритетного механізму правового регулювання суспільних відносин за різних конкретно-історичних форм становлення та розвитку української державності та українського державотворення, що розвинулись до теперішнього часу у приблизних межах сучасних державних кордонів української державності та держави останнього століття у сучасну незалежну державу – Україну та функціонально ідентифіковані у різних, з домінантою кризових, циклах соціальної активності різних пріоритетних конкретно-історичних форм української державно-правової свідомості та культури як типово національних. У такий спосіб ми пропонуємо феномен національного

як ту якісну істотну властивість будь-якої правової свідомості, що типово традиційно ідентифікована у світовому правовому часо-просторі як така у її практичній ідентифікації або у якості механізму правового регулювання за перехідного правотворення, за зразком посттоталітарних, або як систему істотних, традиційних правових концепцій, теорій, поглядів, ідей, уявлень, відчуттів, емоцій, ціннісних орієнтації, настроїв, що виражають відношення народів, націй, етносів, представників різних історико-правових культур, конкретних видатних особистостей, державних діячів, існуючих на традиційних землях державності та державотворення будь-якої частини людства з певною цілісною національною ментальністю, або землях, на котрих мешкало те чи інше державницькі локалізоване давнє людство з певною національною ментальністю, до діючого права, правових інститутів, правової та суспільної історичної та сучасної дійсності, історичних і реальних подій, явищ, фактів і перспектив, що ідейно-світоглядно та нормативно регламентували та регламентують сферу національних відносин, які складись тривало-історично на давніх історико-географічних теренах тієї і іншої сучасної світової держави. Будь-яка правова свідомість здатна суттєво ідентифікуватися за її істотними властивостями тільки як національна, що ідейно-світоглядно та нормативно реалізується за певного часо-простору у пріоритетній державно-правовій формі за перехідного правостановлення – як механізм правового регулювання суспільних відносин, за неперехідного становлення та розвитку – як система істотних уявлень про природу, людину суспільство та державу, структурована за закономірностями формування відповідної національної ментальності як родової правової природи за відношенням до видової правової природи правової ментальності, що складись на певні території тривалого конкретно-історичного формування певного етносу, народності, народу та нації, розвинених у певну національну державу – як єдиних її квазисуб'єктів світового масштабу, визначаючих основні процесуальні та статичні макропоказники певного національного права як світового.

Феномен національного ми уявляємо як істотну якісну ідейно-світоглядну та нормативну властивість будь-якої правової свідомості, котра функціонально презентується максимально за часів перехідного правостановлення. У цьому плані українська правова свідомість – це така національна правова свідомість, яка нормативно легалізує ідейне, емоційне, логічне, теоретичне та практичне відношення корінного населення, титульної нації або іншої більшості населення до чинного права, правовій дійсності, їх суб'єктів та об'єктів, що здавна склались за істотними, часто повторювальними закономірностями національної правової ментальності. Саме крізь призму правових інтересів корінного населення, титульної нації або іншої більшості населення тієї чи іншої країни формується будь-яка держава, котра максимально виявляє свої концептуальні властивості як національна. Її нормативна, ідейно-світоглядна природа та розвитково пріоритетна форма правової свідомості сформована за національним правовим світоглядом корінних мешканців, титульної нації або іншої більшості населення. Така держава, має прогресивними, світового значення тенденції у державотворчих процесах – закономірності актотворення національною правовою свідомістю корінного населення, титульної нації або іншої більшості населення доміанти чинних норм статичного права, цілепокладених у механізм правового регулювання актуальних правових відносин за традиційного суспільства, або доміанти норм процесуального права, що не встигають швидко за причиною широких кризових явищ, масового

правового нігілізму, правових патологій, завчасно дорозвинулись до норм статичного права, залишаючись нормами правової свідомості як актуального механізму правового регулювання суспільних відносин за перехідного правотворення, наприклад, за зразком посттоталітарного, або будь-якого революційного, воєнного часу. За домінантою конкретно-історичних форм національної правової свідомості корінного населення, титульної нації або іншої більшості населення певної країни, що визначається домінантою тривалої реалізації певних правових інтересів, пріоритетно реалізуються ті національні інтереси, що сформовані більшістю населення, об'єднаного в націю, за відповідними їй істотними ознаками (територія, мова та ін.). Але за будь-якого випадку, говорячи про українську, російську, білоруську, чи будь-яку іншу, правову свідомість, ми маємо, перш за все, домінантну національність корінного населення (українців, росіян, білорусів чи будь-яку іншу національність), формуючого домінантні форми національної правової свідомості, правосвідомості більшості населення або іншої більшості населення відповідної держави, з усіма її формальними та неформальними ознаками), сформованої за закономірностями національного світосприйняття та правового усвідомлення дійсності її масових первинних суб'єктів та коли це населення (наприклад, українське) є її масовими первинними суб'єктами (фізичними особами) – виробниками масових форм української суспільно-правової свідомості для інших її суб'єктів. За такого випадку говоримо про систему істотних ідейних, теоретичних, концептуальних світоглядних і нормативних відношень, максимально легалізованих, інтерпретованих і верифікованих більшістю населення певної національної держави до чинного права, правової дійсності, її суб'єктам та об'єктам, котрі узагальнено презентують пріоритетну сферу регулятивних можливостей механізму правового регулювання та правового захисту за тривалого часу прогресивного становлення та розвитку титульного етносу-народу-нації цієї національної держави. Так як не існує у світі держави без відповідної назви, території, мови, так й немає абстрактної теоретичної правової свідомості, котра функціонує універсально, типово та однаково у всіх (або у кожній окремо) державах, суспільствах, народах, націях чи етносах. Держава, державність, державотворення, право та правова свідомість можуть бути взаємопов'язані та існувати функціонально тільки у національній площині їх регулятивотворчих можливостей и перспектив, недаремно Г. Гегель вперше ідентифікував правову свідомість «формою держави, державотворення та правореалізації» (Г. Гегель)¹⁵, маючи на увазі її природну сутність як типово національну; пізніше цю ідею підтримали інші, за наших часів В.О. Чепранов, Л.В. Петрова, В.Я. Тацій, М.І. Козюбра та інші.

Українська правова свідомість є українською тому, що вона є домінуючою правовою свідомістю корінного українського (україно-територіального, україноментального) населення на історичній та сучасній традиційній території, титульна нація – українська, іншої більшості населення, що претендує офіційно на титульну загальнодержавну націю та має неукраїнську специфіку ідейно-світоглядного та нормативного світосприйняття, – немає, всі нації, народності та народи, що мешкають на традиційній території України – рівноправні, державна мова – українська, назва держави – Україна, українці мають справжній правовий світогляд, правову ментальність, культуру та ідею, концептуально реалізовану в Конституції незалежної України. В Україні існує масова, колективна та індивідуальна правова свідомість, що істотно відрізняється від інших та має певні спільні ри-

си з іншими, але максимально виявляє свої якісні ідейно-світоглядні та нормативні властивості як національна, тобто як правова свідомість корінного українського населення, корінної української титульної нації – більшості або всього населення країни (а не тільки одних українців), причетного до формування та оновлення історичної та сучасної української правової духовності як основи українського правового та суспільного буття. При проведенні різних державно-правових трансформацій та досліджень, слід обов'язково враховувати національні особливості історичного та сучасного розвитку кожного народу-етносу-нації як її найголовніші, що сформуvalи та формують досі Україну як незалежну самодостатню правову державу світового зразка, структуровану на засадах української правової самосвідомості, історії, ментальності, подальше вивчення котрих сприятиме оптимальному вдосконаленню українського законодавства як типово національного.

1. *Покровский И.Ф.* Формирование правосознания личности. – Л., 1996.
2. *Алексеев В.П.* Историческая антропология. – М., 2009. – С. 182–190.
3. *Алексеев С.С.* Социальная ценность права в советском обществе. – М, 2007.
4. *Лившиц Р.З.* Право и государство в социалистическом правовом государстве // Советское государство и право. – 1989. – № 3. – С. 19.
5. *Кон І.С.* До проблеми національного характеру // Історія і психологія. – К 1997. – С. 148.
6. *Сальников В.П.* Правовая культура // Общая теория права. – Нижний Новгород, 1995.
7. *Чалидзе В.* Загряд правової реформи. – М., 1990. – С. 26.
8. *Дмитрієнко Ю.М.* Нові правові категорії «Асиметрія у становленні та розвитку української правосвідомості», «Опозиція у становленні та розвитку української правосвідомості», «Симетрія у становленні та розвитку української правосвідомості» (до постановка питання) // «Наука и образование – 2008» (Міжнародна науково-практична інтернет-конференція ООО «Руснаучнига» (м. Белгород, Росія), Міжнародна академія наук екології та безпеки життєдіяльності (м. Нью-Йорк-Берлін-Москва-Пекін-Токіо), видавництво «Наука та освіта» (м. Дніпропетровськ, Україна), Університета мислі (м. Харків-Київ, Україна), Publishing House “Education and Science» s.r.o. (Чехія, м. Прага), ТОО «Уралнаучнига» (м. Уральськ, Казахстан), ООД «Бял ГРАД-БГ» (м. Софія, Болгарія), ООО «Научный вестник» (м. Гомель, Беларусь), Sp. z o.o. «Nauka i studia» (Przemysl, Poland) 1-15 січня 2008 р.: Publishing house Education and Science s.r.o, SCO: 27156877, Frydlanska 15/1314, Praha 8, MS v Praze, oddil C, vložka, 100614). – Режим доступу: [http // www.rusnauka.com](http://www.rusnauka.com).
9. *Афанасьев В.Р.* О системном подходе // Вопросы философии. – 1973. – № 6. – С. 101.
10. *Чотонюв Л.* О национальных традициях народов Средней Азии. – Фрунзе, 1994. – С. 21.
11. *Демичев В.А.* Общественное бытие и общественное сознание, механизм их взаимосвязи. – Кишинев, 2008. – С. 112.
12. *Ногмов Ш.Б.* История адигейского и крымского народа. – Нальчик, 2009. – С. 161.
13. *Грошев А.В.* Уголовный закон и правосознание. Теоретические проблемы уголовно-правового регулирования. – Екатеринбург, 2009. – С. 17.
14. *Баранов П.П.* Правосознание и правовое воспитание // Общая теория права. – Нижний Новгород, 1993; Загальна теорія держави і права. Академічний курс в 2-х томах. Т. 2. – Х., 1997. – С. 379.
15. *Туманов В.А.* Гегель и современная буржуазная философия права // Проблемы государства и права. – М., 1991. – С. 194.